

Mannelijk en vrouwelijk schiep hij hen...

Gender en macht

15 januari 2023

Voorgangers: Nienke van Dijk (overweging) en Leo van Driel

Opening

Lied: - **Onstilbare tonen** (t. Huub Oosterhuis, m. Tom Löwenthal)

Inleiding

Mannelijk en vrouwelijk schiep hij hen: het eerste thema in de serie gender en macht.

Simone de Beauvoir formuleerde het ooit zo: je wordt niet als vrouw geboren, je wordt vrouw gemaakt. Met de woorden 'man' en 'vrouw' duidt men dikwijls op de biologische sekse van een mens – de biologische kenmerken die iemand vrouwelijk of mannelijk maken- het gaat dan om genen, hormonen en geslachtskenmerken.

Het begrip gender gaat over cultureel gevormde opvattingen over wat mannelijk is en wat vrouwelijk is. Bijvoorbeeld dat meisjes zorgzaam zijn en jongens stoer. Maar ook dat vrouwen moeten zwijgen in de kerk en dat de man het hoofd van het gezin is. Religie, Bijbelvertalingen en godsdienstige voorschriften hebben daar op eigen wijze aan bijgedragen. Zowel sekse als gender vormen je identiteit. Het kan ook zijn dat de genderopvattingen niet passen bij de sekse die je hebt.

In onze samenleving spelen jongeren meer met gender-identiteiten dan in mijn generatie. Tegelijkertijd zijn er bewegingen die proberen dat tegen te gaan en die pleidooien houden voor traditionele genderverhoudingen met als extremen regimes als Iran, Rusland, Afghanistan en ook Hongarije. Sommige mensen in Rusland gebruiken dat ook als brandstof in de oorlog tegen het decadente westen, gesteund door de orthodoxe kerk.

We lezen twee korte fragmenten uit de Bijbel en proberen een weg te vinden in verwarrende discussies, scherpe tegenstellingen en ingesleten dogma's. Op hoop van zegen.

Laten we bidden

Goede God,

Wij noemen u God van het verbond,

Wij noemen u God van de regenboog,

Naar wier beeld wij gemaakt zijn

Vrouwelijk en mannelijk

Wees hier aanwezig

Wij prijzen u om de schepping die u baarde

Help ons haar te koesteren

U heeft ons gemaakt tot mensen die kunnen kiezen

U heeft ons geleerd wat bevrijding is

Leer ons elkaar herkennen, hier in deze gemeenschap, in deze stad

Van rijk en arm, Hagenaar of Ghanees, vrouwelijk en mannelijk

Veelkleurig als de mantel van Jozef

Maak ons tot uw gemeente,

Een in uw Geest van liefde en wijsheid.

Amen.

Lied: - **Wees hier aanwezigheid** (t. Huub Oosterhuis, m. Tom Löwenthal)

Lezing: - **Genesis 5: 1,2** (Naardense bijbel)

Dit is de boekrol van de geboorten uit Adam, - *de roodbloedige mens*;
ten dage dat God roodbloedige Adam schiep
heeft hij hen naar het beeld van God gemaakt.
Mannelijke en vrouwelijk schiep hij hen
en roept als hun naam uit: Adam! - *roodbloedige mens!*,
op de dag van hun schepping.

- **Galaten 3: 28**

Daarin is geen Judeeër en geen Griek,
daarin is geen dienstknecht en geen vrije,
daarin is geen mannelijk en geen vrouwelijk;
allen zijn gij immers één in Christus Jezus!

Lied: - **Wij zullen, een van ziel** (t. Huub Oosterhuis, m. Antoine Oomen)

Overweging

Toen God de rode Adam schiep heeft hij hem naar de gelijkenis van God gemaakt. Mannelijk en vrouwelijk schiep hij hen: hij zegent hen.

Een korte tekst: veelzeggend in wat er allemaal niet gezegd wordt.

De mensheid – Adam- wordt geschapen in twee soorten: mannelijk en vrouwelijk. Een korte vaststelling: nodig voor het verwekken van kinderen. En die volgt dan ook in ook in het gedeelte hierna: een lijst met verwekkingen. Verwekkingen – en in de patriarchale cultuur van de Bijbel gaat het in de namenlijsten van de verwekkingen allereerst om de vaders en de zonen.

Mannelijk en vrouwelijk schiep hij hen.

Het gaat in deze zin uit Genesis 5 niet over de betekenis van dat mannelijk en dat vrouwelijk, over zogenaamd mannelijk of vrouwelijke eigenschappen. Niet over de gender dus. Het gaat hier ook niet over een aard en bestemming die in de scheppingsordening vastgelegd zou zijn voor mannen en vrouwen: waarbij mannelijkheid voor het initiatief, de daadkracht, de activiteit staat en vrouwelijkheid voor wachten, ontvangen en passiviteit. En ook altijd in een verhouding van onderschikking en bovenschikking: de man het hoofd, de vrouw het lichaam. De man de wereld, de vrouw het huis. Een sterk geslacht, een zwak geslacht. En in het beste geval volgt dan: niet gelijk, wel gelijkwaardig.

Maar dat staat hier niet.

Toen God de rode Adam schiep heeft hij hem naar de gelijkenis van God gemaakt. Mannelijk en vrouwelijk schiep hij hen: hij zegent hen.

Zoals gezegd: De naam Adam is hier niet de naam van de man met de vrouw Eva, maar de naam voor de hele mensheid, mannelijk en vrouwelijk, geschapen naar Gods beeld. Meer staat er niet. *Isj* en *isja* in het Hebreeuws, een letter verschil: een klein verschil, met grote gevolgen. Die mensheid, mannelijk en vrouwelijk, krijgt de zegen.

In andere scheppingsverhalen gaat het er anders aan toe. Denk bijvoorbeeld aan het verhaal waarin Eva uit de rib van Adam gemaakt wordt en waarin even later Eva verantwoordelijk wordt gehouden voor het als eerste eten van de appel van de boom van goed en kwaad en het in verleiding brengen

van de man. Als ze verdreven worden uit het paradijs, wordt Eva de straf opgelegd van onderschikking aan de man. In zekere zin is dat scheppingsverhaal een verklaring en legitimering van die ongelijkheid.

Behalve de opvatting van onderschikking leidde dit verhaal ook tot het idee dat mannen een rib minder hebben dan vrouwen en stak er in kerkelijke kring een storm van protesten op toen artsen vaststelden dat vrouwen en mannen evenveel ribben hebben. Net zoals er geprotesteerd werd tegen de ontdekking dat vrouwen eicellen produceren, die nodig zijn voor een zwangerschap. Voorheen was de gedachte dat alleen het zaad van de man daarvoor kon zorgen.

Maar niet in deze zin in Genesis 5.

De -rode- Adam staat hier niet voor een manspersoon maar voor de mensheid. Die mensheid is geschapen naar Gods beeld, mannelijk en vrouwelijk. Dat betekent dus ook dat we God mogen aanspreken als mannelijk en vrouwelijk. De hele mensheid, zowel mannelijk als vrouwelijk naar Gods beeld en gelijkenis. Het woord Adam is afgeleid van Adama: aarde, roodachtige aarde.

Op een vraag waarom alleen bij de schepping van mensen deze nadruk op de aarde ligt en niet bij de dieren, antwoordde ooit een rabbijn dat mensen, in tegenstelling tot de dieren, nog van alles kunnen worden. En dat geldt ook voor de aarde: die moet bewerkt worden voordat er geoogst kan worden.

Mensen, vrouwen en mannen kunnen van alles worden.

Al sinds mensenheugenis morrelen vrouwen en mannen aan de leefwijzen die samenhangen met opvattingen over vrouwelijkheid en mannelijkheid. En net zoals patriarchale verhoudingen zichtbaar zijn in de Bijbel, is het verzet daartegen dat ook. Denk aan de rol die vrouwen als Jael of Esther hebben gespeeld in de redding van het Joodse volk. Of aan de Maria's, de eerste profetessen van het lege graf.

Voor vrouwen gaat het altijd om toegang tot onderwijs, tot zorg, tot werkgelegenheid, tot haar eigen beslissingen en mogelijkheden, ook in de kerk. Onze moeders en grotmoeders komen uit een tijd waarin niets daarvan vanzelfsprekend was en in delen van de wereld en ook in delen van de kerk is dat nog steeds zo. In Afghanistan mogen meisjes niet meer naar school of naar de universiteit en niet meer werken. In Iran worden vrouwen die de gedwongen hijab weigeren gearresteerd, mishandeld en gemarteld, tot de dood erop volgt. In de Room-Katholieke Kerk en verschillende reformatorische kerken zijn vrouwen uitgesloten van de kerkelijke ambten.

En hoe is het met de mannelijkheid? Is mannelijkheid altijd synoniem aan geweld en macht? In bijvoorbeeld het Russische leger is mannelijkheid de belangrijkste waarde en in combinatie met conservatief nationalisme staat die garant voor geweld, verkrachting en marteling, ook onderling. Homoseksualiteit wordt geminacht, maar vooral de mannen die 'als een vrouw zijn', dat wil zeggen genomen worden. Ook in gevangenissen staan die onderaan in de hiërarchie. De soldaten worden gemotiveerd tot de strijd tegen het decadente Westen. En decadentie betekent dan: seksuele vrijheden, zelfstandige vrouwen, gezinnen met ouders van het hetzelfde geslacht, transmensen die een andere identiteit kiezen, relaties tussen mensen van verschillende kleur en etniciteit.

In ons deel van de wereld wordt het gesprek met scherpste gevoerd. Wie mag zich vrouw noemen? Wat is dat eigenlijk, een vrouw? Zwarte vrouwen hebben andere ervaringen dan witte. Wie mag er namens wie spreken? Sommige mensen vinden dat je van mensen met baarmoeders moet spreken om transmensen niet voor het hoofd te stoten. En als je dat vreemd vindt, kan dat leiden tot een boycot op internet. In de VS vinden op scholen genitale inspecties plaats om te voorkomen dat transkinderen op oneerlijke wijze sportwedstrijden zouden winnen. En in Nederland was het laatste

jaar veel te doen over grensoverschrijdingen, seksueel en anderszins waarin je tussen alles door ook verwarring en onzekerheid kon horen – wat zijn eigenlijk normale omgangsvormen tussen vrouwen en mannen als de oude niet meer gelden? Wat is in deze tijd een positieve mannelijke identiteit?

Mannelijk en vrouwelijk schiep hij hen. Een nuchtere vaststelling in een roerige discussie, een strijd om identiteit en om herkenning, waarin niet altijd duidelijk is wat solidariteit betekent. Eenvoudige, nuchtere woorden, aan het begin van een geschiedenis. We zijn in het vijfde hoofdstuk van het boek Genesis. U weet misschien nog wat er in het vorige hoofdstuk van Genesis gebeurde: dat is het verhaal van Kain en Abel: waarin de zoon van de eerste mensen Adam en Eva doodslaagt. In hoofdstuk 3 wilden de mensen aan God gelijk zijn en werden verdreven uit het Paradijs. En hoofdstuk 1 zijn de scheppingsverhalen van hemel en aarde en de mensen, mannelijk en vrouwelijk, geschapen naar Gods beeld en gelijkenis. Zowel vrouwen als mannen, beeld van God. Maar nu zijn we bij hoofdstuk 5 – het verhaal na de eerste broedermoord grijpt weer terug op de schepping – met de aller kortste samenvatting. Mensheid, aarde, vrouwelijk, mannelijk, beeld van God, zegen. Kunnen we opnieuw beginnen? Even ademhalen, hoe was het ook alweer, hoe kunnen we verder? Want dat gaat het: er volgt een lange reeks verwekkingen van vaders en zonen vooral en tussendoor verhalen met vrouwen van ongewone verwekkingen en gebeurtenissen: denk aan Sarah, aan Hagar, aan Rachel en Lea.

Bij het lezen van die verhalen ook de vraag door wie en hoe er vertaald is, maar ook door wie en hoe er gelezen wordt. In het lezen, in het vertalen, in het uitleggen komen altijd onze eigen beelden, voorkeuren en behoeftes mee. Als vrouwen gaan lezen halen ze andere verhalen naar voren dan mannelijke theologen. Als zwarte vrouwen gaan lezen, lezen ze het verhaal van Sara – de vrouw des huizes- en Hagar – de slavin- anders dan een witte vrouw. Je ervaringen kleuren je manier van kijken. Dat komt niet door de biologie, door je huidskleur of door je seksuele voorkeur maar door de ervaringen die je hebt opgedaan als gevolg daarvan.

Het is meer dan 35 jaar geleden dat we in Nederland de eerste Oecumenische Vrouwensynode organiseerden. Het was geweldig. Honderden vrouwen uit verschillende kerken spraken een week lang over zaken van kerk en geloof, schreven brieven en namen aanbevelingen aan, leerden, namen beslissingen, hielden vieringen en stuurden persverklaringen de wereld in. We maakten geschiedenis! Op de ochtend van de laatste dag schoof ik het gordijn van mijn slaapkamerraam open. Op het pad door het park liep een kleine groep zwarte vrouwen. Ze hadden zich aan elkaar geketend met slavenkettingen en trokken zingend en jammerend over het terrein. Ik ben naar buiten gegaan. Er stonden andere vrouwen langs de kant. Het was een afschuwelijk beeld, de tranen liepen over mijn wangen. Het statement was duidelijk. Wij hebben een andere geschiedenis dan jullie, witte, kerkelijke vrouwen die hier zo blij zijn met jullie vrouwensynode. Wij hebben een ander verhaal.

Het is voor mij een vormende ervaring geweest, een zoektocht ook, pijnlijk soms.

Misschien lijkt het een beetje op de ervaring die Marieke Lucas Rijneveld had toen ze het gedicht *The hill we climb* van Amanda Gorman zou vertalen. Amanda Gorman is een jonge zwarte dichteres uit de VS en Marieke Lucas Rijneveld een Nederlandse witte dichteres die zichzelf een tussenmens noemt, tussen mannelijk en vrouwelijk. Er kwam veel kritiek op dit voornemen, beter zou een jonge zwarte dichteres dit kunnen vertalen.

Marieke Lucas Rijneveld heeft dat geaccepteerd en de opdracht teruggegeven.

Ze schreef een gedicht over die ervaring: **Alles bewoonbaar**.

/dat je nooit helemaal die geraakte snaar vindt, maar dat je het wel voelt, ja je voelt het, ook al is het verschil duimbreed/ nooit het verzet kwijtgeraakt en toch inzien wanner het niet jouw plek is/

Ze accepteert het.

En dan eindigt ze het gedicht met deze woorden:

Je wilt juist verbroedering, je wilt één vuist, en wellicht is je hand nu nog niet krachtig genoeg, of moet je eerst die van de ander vastpakken om te verzoenen, moet je daadwerkelijk de hoop voelen dat je iets doet dat de wereld zal verbeteren al moet je dit niet vergeten: kom na het knielen weer overeind en recht samen de rug.

Ze accepteert dus het verschil, met enige deemoed, en ze zoekt naar een mogelijkheid om verder te komen, met elkaar, krachtiger worden, verzoenen, daadwerkelijk hoop voelen, een daad stellen en besluit dan met: vooral niet vergeten: na het knielen overeind en samen de rug rechten.

En misschien kan dat ook met mannelijk en vrouwelijk?

Ze zoekt naar verbinding, net zoals Paulus zoekt naar eenheid in de gemeente.

*Daarin is geen Jood en geen Griek,
daarin is geen slaaf en geen vrije,
daarin is geen mannelijk en vrouwelijk;
allen immers zijt gij één in Christus Jezus! (Galaten 3:28)*

De context is een heel andere dan de onze: Paulus is vooral in discussie over de vraag of de heidenchristenen die tot geloof gekomen zijn zich ook moeten houden aan de joodse wetten. Paulus vindt van niet: zij zijn door hun geloof in Christus, door het geloof dat zij in de Geest ontvangen hebben, kinderen van God geworden. Die Geest van Jezus, de geest van wijsheid en liefde, transformeert ook de machtsverhoudingen tussen de mensen in de gemeente: hoe die ook verworven zijn: religieus (Jood of Griek), economisch (slaaf of vrije) en gender (mannelijk en vrouwelijk).

Het is haast mystieke taal dat die verschillen opgeheven zijn in de eenheid van Christus. Tegelijkertijd is het ook een besef dat verder reikt dan alleen het samenzijn in de gemeente: na het knielen komen we weer overeind en rechten samen de rug.

Niet de een boven de ander, niet met geweld, niet door te cancelen. Wel met lankmoedigheid, besef van verantwoordelijkheid en mildheid.

Geschapen naar het beeld van de God van de regenboog, mensen van de aarde, in alle kleuren, Gods beeld, vrouwelijk mannelijk en alles wat daarbuiten en tussenin is. Zodat er leven mogelijk is. Met een rechte rug, niet geslagen, eindelijk vrij. Op hoop van zegen.

Amen.

Lied - **Vrije voeten** (t. Margryt Poortstra, m. Mariëtte Harinck)

Voorbeden

Laten wij bidden voor ieder mens,
die vernederd wordt, die gemeden wordt,
die als laatste in de rij moet wachten,
voor ieder mens die buitengesloten is,
er niet bij mag horen, geen rechten heeft, of krijgt.
Laten wij bidden dat iemand die mens wel ziet,
aandacht geeft, steunt, helpt.

Laten wij bidden voor ieder mens
die in oorlog zijn leven niet zeker is,
die rond zich de schokken van de inslagen voelt.
Voor ieder mens die gebrek lijdt, die te weinig heeft
en waarvoor bijna alles te duur is.
Voor ieder mens die ziek is,
die zich zorgen maakt voor wat komen gaat.

Gelukkig de mens, de vrouw, de man,
die in vrede leeft met zijn naasten en met zichzelf.
die zich blijft verwonderen over
alle rijkdom van het leven.
Die ook in verlies schoonheid kan ervaren
die ook afbraak kan zien als een bodem
voor een nieuw begin, mest als vruchtbare grond.

Gelukkig de vrouw, de man, de mens,
die in mededogen zijn naaste kan helpen,
die zorgt en deelt en schenkt van de liefde.
De liefde die iemand in zijn hart draagt,
hoe moeilijk de omstandigheden ook zijn.
Zelfs in gevangenschap, zelfs op een ziekbéd,
zelfs in armoede en in rijkdom.

Zo bidden wij ook voor wie in het voorbedenboek worden genoemd: ...

Jij die liefde bent en geeft, die geen oordeel over ons uitspreekt,
maar ons aanmoedigt te leven en te delen van onze rijkdom,
wees ons tot licht , tot lamp, tot gids op onze levensweg.

Amen

Collecte voor het voedselkastje

Tafellied - **Adembenemend nieuw** (t. Colet van der Ven, m. Tom Löwenthal)